

РІДНА ШКОЛА

Щомісячний науково-педагогічний журнал
ISSN 0131-6788

9
ВЕРЕСЕНЬ
2000

спеціальний випуск

Івано-Франківському
державному
педагогічному
університету –
70 років!

М.П. Драгоманов про розвиток освіти в Україні

Павло ШЕВЧЕНКО,

заслужений вчитель України

Михайло Петрович Драгоманов (1841—1895) народився в м. Гадачі Полтавської губернії в дрібнодворянській сім'ї. У 1863 р. закінчив історико-філологічний факультет Київського університету і був залишений працювати на кафедрі загальної історії.

Після захисту магістерської дисертації у 1870 р. був обраний приват-доцентом Київського університету і одержав наукове відрядження до країн Західної Європи на три роки. Повернувшись до Києва, М. Драгоманов поринає в громадсько-політичне життя, фактично очолює прогресивне крило київської «Громади», стає активним членом Південно-Західного відділу Російського географічного товариства. У 1875 р. як політично «неблагонадійного» його звинувачено в українському «сепаратизмі» і звільнено з університету. Він виїздить за кордон, живе у Відні, Женеві, Софії, де продовжує свої наукові дослідження і політичну боротьбу. У 1889 році був запрошений взяти участь в організації Софійського університету, там і працював до останніх років професором кафедри загальної історії.

Світгляд М. Драгоманова формувався під впливом сім'ї, прогресивних сил університету, духовних цінностей рідного народу, революційних демократів Т. Шевченка, О. Герцена, М. Чернишевського та ідей Руссо, Сен-Симона, Оуена. Все своє життя М. Драгоманов присвятив боротьбі за кращу долю рідного народу, за що переслідувався властями двох імперій — Російської і Австрійської. А. Ткачук писав: «Драгоманов-українець невіддільний від Драгоманова-європейця. Цей тип українського вченого-енциклопедиста, що знайшов своє продовження у могутніх постатях І. Франка, М. Грушевського, В. Вернадського, А. Кримського» (Ткачук А. Н. Апостол правди науки // Рідна школа — №3—4 — 994 — С. 10). М. Драгоманов належить до тих діячів українського народу, які увійшли в історію України як духовні сподвижники національного і культурного відродження, борі за соціальну свободу, за гуманізм.

Ще будучи студентом, восени 1859 р. М. Драгоманов вступив до

гуртка студентів, які заснували перші недільні школи в Україні. Він описав ці школи в своїй брошурі «Народні школи на Україні». М. Драгоманов звертає увагу на те, що деякі студенти намагалися використати ці школи для політичної пропаганди, але швидко переконалися, що серед неписьменних дітей домогтися цього практично було неможливо, тому серйозно зайнялися педагогічною справою. Частина студентів взялася за підготовку навчальних посібників і популярних книг для недільних шкіл. Але уряд Росії в 1862 р. заклав недільні школи, що викликало невдоволення та революційне піднесення серед молоді.

У цей же час для підготовки вчителів для сільських шкіл Київський навчальний округ відкрив тимчасову Педагогічну школу в Києві. Частина членів студентського гуртка (в тому числі й М. Драгоманов), які раніше працювали в недільних школах, перейшли працювати до тимчасової Педагогічної школи на громадських засадах. Рада Педагогічної школи в 1862 р. стала фактично комітетом відкриття російських народних шкіл у сільській місцевості Західної України, де вивчалася і українська мова. М. Драгоманов у своїх виступах з великою повагою і теплотою говорить про прогресивну, демократичну, гуманістичну, реформаторську діяльність на посаді попечителя Київського учбового округу М. Пирогова і засуджує несправедливу політику царського уряду щодо його звільнення.

У 60-х роках М. Драгоманов написав низку статей, зокрема «Земство и местные элемент в обучении», «О педагогическом значении малорусского языка» та інші, які були опубліковані в «Санкт-Петербурзьких вестях ведомостей». У цих статтях він показав, у якому тяжкому стані була освіта і школа в Україні, звернувши особливу увагу на заборону навчання в народних училищах українською мовою, різко критикував підручник «Книга для чтения в школах Киевского учебного округа», написаний попечителем Київського учбового округу князем Ширинським-Шахматовим. У підручнику йшлося про вивчення церковносло-

вянської та російської мов і жодного слова не було про вивчення української мови. М. Драгоманов припускав розпочинати навчання дітей елементів української мови, а потім переходити до російської.

Починаючи з студентських років М. Драгоманов присвятив своє життя соціальному і національному визволенню українського народу, духовному відродженню національної культури і української мови. Працюючи в недільних школах, тимчасовій Педагогічній школі, приват-доцентом Київського університету, професором Софійського університету, М. Драгоманов як науковець і фольклорист глибоко вивчав українську мову, науково переконливо розглядає широке коло питань: мови, культури, усної народної творчості у таких працях, як «Народні школи України», «Педагогічне значення малоруської мови», «Чужі думки про українську національну справу», «Земство і місцевий елемент в народній освіті», «Про соціально-народну освіту у південно-західній частині України», «Історичне значення малоруського народу с примірами Вл. Антоновича и М. Драгоманова» (Драгоманов М. П. Автобиографическая заметка // Лпративні публіцистичні праці у 2 т. — Т. 1. К., 1970. — С. 39—68).

Сучасник М. Драгоманова і високо цинив його педагогічно-творчо-публіцистичну, громадсько-політичну діяльність. «В

написав якісь однієї строки, виступи б не відважилось до живих людей, до живих обставин і до тих питань, котрі на них інакше перебудують думки і життя. Особливо це стосується педагогічної творчості, провідне місце в якій посідають проблеми школи, освіти, викладання української мови, їх роль у розвитку української національної культури.

М. Драгоманов досліджував розвиток вітчизняної школи на різних етапах соціально-політичного життя українського народу. Вчений науково підтверджував, що український народ в історичному минулому мав значний культурний розвиток і стояв на рівні інших європейських країн. Особливо це характерне для доби Київської Русі та козацької держави, коли народ був суверенним і культура його розвивалася самобутньо. У козацький період найбільш виразним було духовне життя українців, коли вони вивчили національну самодомість і протидіяли намірам денационалізації з боку польських, російських, мадярських, австрійських та інших колонізаторів (*Докторія української педагогіки*. — К., 1999. — С. 174—178). До XVIII ст. Україна жила спільним з Європою життям. «Тільки міцний царський кордон, — писав М. Драгоманов, — проклав межу між українцями і європейським світом».

Важливим спостереженням М. Драгоманова є й те, що, незважаючи на всі зусилля Польщі і Росії, спрямовані на денационалізацію українців, незважаючи на колонізацію та русифікацію всіх сфер державного життя і навіть церкви, вигибання українців не набуло бажаних поневольованим темпів і масштабів. Неможливість реалізації ідеї української незалежності упродовж століть, на думку М. Драгоманова, насамперед у відсутності освічених поведирів народу — української інтелігенції, яка б не лише розробила, а і втілила в життя стратегію і тактику національного відродження. Він підкреслював, що майже всі освічені українці перестали бути українцями в прямому значенні цього слова, оскільки були поставлені на службу Польщі, Росії, Австро-Угорщині (*Ткачук А. Н. Апостол правди і науки / Рідна школа*. — №4. — 1994. — С. 10—12).

У своїх творах, зокрема у праці *Літературно-громадські партії у Галичині*, М. Драгоманов стверджував, що в Україні завжди високо цінували рідну школу і вважали як заб духовного життя, підтримуючи її яльність. До занепаду української коли призвела колоніальна політика як Австро-Угорщини, так і Росії. Слідження М. Драгоманова пока-

дали, що Україна провипадала не з Європи, як про це писали російські шовіністи, а навпаки. Ще коли на місці Петербурга було сусіднє місто, а в Україні діяли різного типу громадські школи, а в Києві конував на першій руській вищій школі.

У статті «Народні школи на Україні» М. Драгоманов зазначав: «Вся історія школи в Росії за останні сто років є не що інше, як білка уряди з народом і освітою та видумки як би не дати людям вчитися, особливо мужиків. — не дати вчитися навіть просто азбуки. Є школи панські, в яких казна витрачає понад 1000 карбованців на рік на одного панича, а в середньому кожен панич в школі коштує 807 крб., на кожну мужицьку дитину в школі казна виділяє тільки 4 копійки на рік» (*Розвиток народної освіти і педагогічної думки на Україні*. — К., 1991. — С. 290). За таку політику М. Драгоманов різко критикував міністра освіти Д. Толстого, вважаючи його явним ворогом освіти мужиків. Він засуджував також чиновників освіти, які за своїми обов'язками повинні були дбати про освіту трудящих. Насправді ж вони боролися проти народної освіти: писали доноси на прогресивних учителів, діячів земств, делегатів учительських з'їздів, проводили обшуки в учительських квартирах, переслідували вчителів, які мали книги, написані українською мовою. М. Драгоманов виступав проти наставників-священиків у народних школах. За його твердженням це завдяки доносам духовенства були закриті недільні школи. М. Драгоманов звертав увагу на те, що в народних зросійчених школах учні не вивчали правдивої історії свого народу. Тому великого значення він надавав ознайомленню дітей з українським фольклором, в якому відбиті духовні цінності народу, його історія. У фольклорі зосереджена висока моральність народного життя, його історія, відчуття рідної землі. На думку вченого, пісні «зосталися єдиними українськими літописами XVIII—XIX ст. і майже показником того, що український народ не загинув».

У своїй праці «Нові українські пісні про громадські справи» М. Драгоманов показував, що в піснях народ оспівував свою історію, своє прагнення до волі, у них втілена висока духовність. Пісня для українця, на думку вченого, була і є важливим чинником виховання національної самосвідомості: «Зражений власною шляхтою, яка сполучилась та змосковилась, народу довелося здатися тільки на свій природний розум та на спомини про стару козацьку волю й на заостанки тодішньої ос-

вити, котрі пераховувались у стародавній пісні». Це дає можливість українському народу відстояти і зберегти своє майже (*Історія української педагогіки*. — К., 1990. — С. 176).

М. Драгоманов виступав за освіту не вузько національну, а таку, що вбирає в себе кращі здобутки світової культури. Таким чином він засуджував твердження про окремість української освіти, її ізоляцію від культури і освіти Європи і Америки. Тому М. Драгоманов звертався до своїх сучасників, щоб у змісті української освіти відбивалися досягнення культури, політики, соціального прогресу. Цю справу він вважав найаймовнішою, наголошуючи, «з цього не слідує, щоб вони мусили зриватися своєю прихильності до України, до її нації, або й заходів відшукати дійсно національні ознаки в історії й сучасності українського народу» Навпаки, прихильність до своєї країни й народу тільки вирає, коли вона очиститься від старозаконної ненависті до чужих і освітиться світлом вселюдського спрямування до поступу (*Круглашое А. М. Михайло Драгоманов про історичну долю завдання освіти на Україні // Рад. школа*, 1991. — №8).

Таким чином, зміст української освіти мусить наповнюватися європейськими гуманістичними ідеями, досягненнями наукової та педагогічної думки.

У 1876 р. цар підписав Емський указ, яким посилювався наступ самодержавства на українську освіту і культуру, в Україні заборонялося навчати дітей рідною мовою, не дозволялося друкувати українською мовою книги і підручники. У відповідь на цей указ М. Драгоманов написав статтю «До питання про малоросійську літературу», в якій закликав українців до невтомної праці: «Українцям залишається тільки йти своєю дорогою і працювати, працювати і працювати для свого народу, надіятися тільки на свої сили...».

Вчений також виступив з критикою політики царського самодержавства, проти заборони української мови на міжнародному літературному конгресі в Парижі. Важливу роль у вихованні молоді М. Драгоманов надавав народному вчителю, який повинен виховати нову людину, виступав на захист його морального і матеріального становища.

Вивчення педагогічної спадщини М. Драгоманова дає нам змогу глибше ознайомитися з розвитком української школи і педагогічної думки української мови і літератури, усно народної творчості в другій половині XIX століття.